

LJILJANA TURKOVIĆ

DEJAN RAKOVIĆ

SONJA KRSTIĆ

SAVREMENI MATERIJALI I TEHNOLOGIJE

GrosKNJIGA

BEOGRAD 1997

dr DEJAN RAKOVIĆ, redovni profesor
mr LJILJANA TURKOVIĆ, predavač
mr SONJA KRSTIĆ, predavač

SAVREMENI MATERIJALI I TEHNOLOGIJE

1. izdanje

Izdavač

GROSKNJIGA
Beograd, S.J.Vukovića 5

Recenzenti

dr Predrag Osmokrović, redovni profesor Elektrotehničkog fakulteta u Beogradu
dr Dragan Đorđević, vanredni profesor Elektrotehničkog fakulteta u Beogradu
mr Zoran Karastojković, predavač Više metalske škole u Novom Beogradu

Za izdavača

Milovan Stojadinović

Urednik

Miloje Drinjaković

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

66.017/.018 (075.8)

RAKOVIĆ, Dejan, I.
Savremeni materijali i tehnologije /
Dejan Raković, Ljiljana Turković, Sonja Krstić. -
[1. izd]. - Beograd: Grosknjiga, 1997
(Beograd: Sprint). - IV, 317 str.: ilustr.; 24 cm

Tiraž 1000. - Bibliografija: str. 317.

ISBN 86-485-0026-5

1. Turković, Ljiljana 2. Krstić, Sonja

a) Tehnički materijali
ID=57733132

PREDGOVOR

Udžbenik *Savremeni materijali i tehnologije* posvećen je osnovama nauke o materijalima, inženjeringu njihovih svojstava, kao i karakteristikama i primenama materijala u elektrotehnici i mašinstvu, uključujući multidisciplinarnu biomedicinske materijale.

Prezentirani udžbenik je rezultat višegodišnjih predavanja autora iz oblasti elektrotehničkih, mašinskih i biomedicinskih materijala i tehnologija, na Elektrotehničkom fakultetu, Višoj elektrotehničkoj školi i Višoj metalnoj školi iz Beograda. S obzirom na zahtevana kombinovana znanja iz ovih oblasti materijala i tehnologija, to je i ovaj kurs nužno nosio takav pečat, približivši se po karakteru sličnim američkim udžbenicima. Otuda je ovaj udžbenik po mnogo čemu jedinstven u domaćoj stručnoj literaturi iz oblasti materijala i tehnologija.

Udžbenik će znatno olakšati izučavanje materijala i tehnologija studentima fakulteta i viših škola elektrotehničkog, mašinskog i multidisciplinarnog biomedicinskog usmerenja, čemu će doprineti i izvestan broj rešenih zadataka, datih na kraju nekoliko poglavlja, kao dobra ilustracija karakterizacije, selekcije ili inženjeringa svojstava materijala.

[tampanje ovog udžbenika finansijski su pomogli Centar "SOLAR" - Vinča, Laboratorija "GAMA" - Vinča, Domal Inženjering - Beograd i Istraživačko-razvojni Institut DIN - Niš, na čemu im se toplo zahvaljujemo. Toplo se zahvaljujemo i svojim prijateljima iz Više elektrotehničke škole iz Beograda i Više metalske škole iz Novog Beograda na svesrdnoj podršci tokom pripreme udžbenika za štampanje.

Autori se toplo zahvaljuju i recenzentima udžbenika, dr Predragu Osmokroviću, redovnom profesoru, dr Draganu Đorđeviću, vanrednom profesoru i mr Zoranu Karastojkoviću, predavaču.

Takođe smo neobično zahvalni Branku Vukovu na velikom trudu u tehničkoj pripremi udžbenika.

AUTORI

SADRŽAJ

UVOD	i
1. STRUKTURA MATERIJALA.....	1
1.1. Hemijske veze	1
1.2. Monokristalne strukture	4
1.3. Nesavršenosti kristala	5
1.4. Polikristalne strukture	7
1.5. Nekristalne strukture	8
1.6. Pitanja	11
1.7. Zadaci	11
2. ISPITIVANJE STRUKTURE MATERIJALA	14
2.1. Difrakcione metode	14
2.2. Mikroskopijske metode	17
2.3. Defektoskopske metode	20
2.4. Pitanja	22
2.5. Zadaci	22
3. PODELA ELEKTROTEHNIČKIH MATERIJALA. INŽENJERING ENERGETSKOG PROCEPA	24
3.1. Podela materijala prema veličini energetskog procepa i specifične električne otpornosti	25
3.2. Inženjering energetskog procepa: poluprovodnička jedinjenja, legure i nanostrukture	28
3.3. Primena materijala prema veličini i vrsti energetskog procepa	31
3.4. Pitanja	35
3.5. Zadaci	35
4. POLUPROVODNICI.....	38
4.1. Princip provođenja električne struje	38
4.2. Uporedne karakteristike silicijuma, germanijuma i galijum-arsenida	41
4.3. Ostali važniji poluprovodnički elementi, jedinjenja, legure i nanostrukture	43
4.4. Metode dobijanja masivnih i tankoslojnih monokristala	45
4.5. Poluprovodnička mikroelektronika: stanje i perspektive	49
4.6. Pitanja	76
4.7. Zadaci	77
5. PROVODNICI	88
5.1. Provodna svojstva	88
5.2. Metali velike provodnosti	90
5.3. Otporni materijali. Grejači i otpornici	92
5.4. Specijalni provodni materijali. Termoparovi, lemovi, osigurači, kontakti i elektrohemijski izvori	100
5.5. Pitanja	105
5.6. Zadaci	106

6.	SUPERPROVODNICI.....	109
6.1.	Fizička svojstva superprovodnika	109
6.2.	Superprovodni materijali	111
6.3.	Superprovodne žice i kablovi	113
6.4.	Džozefsonovi spojevi.....	115
6.5.	Pitanja.....	117
6.6.	Zadaci.....	118
7.	DIELEKTRICI	120
7.1.	Električna polarizacija	121
7.2.	Izolacioni materijali. Kablovi	125
7.3.	Kondenzatorski materijali. Kondenzatori	134
7.4.	Specijalni dielektrični materijali. Pretvarači, displeji i memorije	141
7.5.	Pitanja.....	146
7.6.	Zadaci.....	147
8.	MAGNETICI	150
8.1.	Magnetno uređenje	152
8.2.	Magnetno meki materijali. Kalemovi, transformatori i relea	155
8.3.	Magnetno tvrdi materijali. Magneti i memorije	162
8.4.	Pitanja.....	166
8.5.	Zadaci.....	167
9.	ISPITIVANJE ELEKTROTEHNIČKIH KARAKTERISTIKA MATERIJALA.....	177
9.1.	Određivanje energetskog procesa.....	177
9.2.	Određivanje transportnih karakteristika	179
9.3.	Određivanje dielektričnih karakteristika	184
9.4.	Određivanje magnetnih karakteristika	186
9.5.	Pitanja.....	190
9.6.	Zadaci.....	190
10.	ISPITIVANJE MEHANIČKIH KARAKTERISTIKA MATERIJALA.....	201
10.1.	Ispitivanje zatezanjem.....	202
10.2.	Ispitivanje tvrdoće.....	208
10.3.	Ispitivanje puzanjem.....	210
10.4.	Ispitivanje žilavosti.....	212
10.5.	Ispitivanje zamaranjem	214
10.5.	Pitanja.....	216
10.6.	Zadaci.....	216
11.	INŽENJERING MEHANIČKIH KARAKTERISTIKA MATERIJALA	221
11.1.	Ojačavanje metala hladnom deformacijom	222
11.2.	Žarenje hladno deformisanih metala	225
11.3.	Deformacija metala na toplo.....	227
11.4.	Ojačavanje polikristalnih metala granicom metalnih zrna	228
11.5.	Ojačavanje metalnih legura čvrstim rastvorom	233
11.6.	Disperziono ojačavanje metalnih legura faznim transformacijama	237
11.7.	Inženjering mehaničkih karakteristika keramika.....	247
11.8.	Inženjering mehaničkih karakteristika polimera	249
11.9.	Inženjering mehaničkih karakteristika kompozita.....	252
11.10.	Korozija i zaštita materijala	252
11.11.	Pitanja.....	254
11.12.	Zadaci.....	255

12. MAŠINSKI MATERIJALI.....	267
12.1. Livena gvožđa.....	267
12.2. Čelici.....	269
12.3. Obojene metalne legure.....	277
12.4. Keramike.....	279
12.5. Polimeri.....	279
12.6. Kompoziti.....	280
12.7. Uporedne karakteristike mašinskih materijala.....	281
12.8. Pomoćni materijali. Maziva, zaptivke i termoizolacija.....	283
12.9. Pitanja.....	286
13. NERAZDVOJIVO SPAJANJE MATERIJALIMA.....	287
13.1. Zavarivanje.....	288
13.2. Lemljenje.....	294
13.3. Lepljenje.....	296
13.4. Zatapanje.....	297
13.5. Kitovanje.....	298
13.6. Pitanja.....	298
14. BIOMEDICINSKI MATERIJALI.....	299
14.1. Klasifikacija i primena biomaterijala.....	299
14.2. Pitanja.....	302
DODACI.....	303
Tablica D.1.....	
Tablica D.2.....	
Tablica D.3.....	
Tablica D.4.....	
Tablica D.5.....	
Tablica D.6.....	
Tablica D.7.....	
Tablica D.8.....	
Tablica D.9.....	
Tablica D.10.....	
Tablica D.11.....	
Tablica D.12.....	
Tablica D.13.....	
Tablica D.14.....	
Tablica D.15.....	
Tablica D.16.....	
Tablica D.17.....	
Tablica D.18.....	
LITERATURA.....	312